

ФІНАНСОВО-КРЕДИТНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ І ПОДАТКОВА ПОЛІТИКА

УДК 631.22:631.1.016

ДЕТЕРМІНАНТИ СТАНУ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ МАЛИХ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ ©

Н.І. КОВАЛЬ,
кандидат економічних наук, доцент
кафедри бухгалтерського обліку,
Вінницький національний аграрний
університет
(м. Вінниця),

О.Д. РАДЧЕНКО,
кандидат економічних наук, доцент,
провідний науковий співробітник
відділу фінансово-кредитної та
податкової політики
ННЦ «Інститут аграрної економіки»
(м. Київ)

Метою статті є визначення проблем та уточнення методичних підходів до формування фінансових ресурсів малих аграрних підприємств. Для цього здійснено аналіз їхньої діяльності за 2012-2017 рр., визначено найбільш суттєві фактори впливу макро- та мікрорівнів.

Оскільки категорія малих аграрних підприємств досить обтічна, у дослідженні проведено оглядовий аналіз економічної діяльності та фінансового стану усіх господарств, що складають фінансову звітність, з виокремленням малих та мікропідприємств, а виробничі показники досліджено насамперед за даними форми 50 с.г., за якою звітують і фермерські господарства. Досліджено дані щодо їх кількості, виробництва, збуту, задіяних фінансових ресурсів, окремих форм руху капіталу, наявних ресурсів у користуванні. З метою виявлення оптимальних напрямів державної підтримки досліджено програми бюджетного фінансування, зокрема і фермерських господарств Вінницької області. На предмет адаптації піддано аналізу зарубіжний досвід державної підтримки фермерських господарств. Запропоновано заходи для стабілізації конкурентного середовища серед різних форм господарювання для малих аграрних підприємств в Україні.

Очікується, що одержані висновки і пропозиції, щодо поліпшення формування та використання фінансових ресурсів сприятимуть розширенню теоретико-методичних підходів до узагальнення результатів діяльності і фінансового стану малих підприємств, стануть у нагоді при розробці регіональних та державних програм сталого розвитку аграрного сектору, малого та фермерського підприємництва.

© Н.І. КОВАЛЬ, О.Д. РАДЧЕНКО, 2019

Ключові слова: малі аграрні підприємства, фермерські господарства, сільськогосподарські підприємства, фінансові ресурси, державна підтримка, регулювання, аналіз діяльності, управління.

Табл.: 5. Рис.: 3. Літ.: 17.

DETERMINANTS OF FINANCIAL RESOURCE CONDITION OF SMALL AGRARIAN ENTERPRISES

*KOVAL Natalia,
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
of the Department of Accounting and Taxation in the Sectors of the Economy,
Vinnytsia National Agrarian University
(Vinnytsia),*

*RADCHENKO Oksana,
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Leading Research Specialist of the Finance,
Credit and Tax Policy Department,
NSC "Institute of Agrarian Economics
(Kyiv)*

The purpose of the article is to identify problems and clarify methodological approaches to the formation of financial resources of small agricultural enterprises. For this, an analysis of their activities for 2012-2017 has been carried out. The most significant factors influencing macro and micro levels have been identified.

Since the category of small agricultural enterprises is rather streamlined, the study conducted a review analysis of economic activity and the financial condition of all farms that make up the financial statements, highlighting small and micro enterprises, and production indicators were studied primarily according to the data from the form 50 c.z. on which farms make their reports. The data on their quantity, production, sales, involved financial resources, certain forms of capital movement, available resources which were explored. In order to identify the best directions of state support, the programs of budget financing, including farms of Vinnytsia region, have been studied. With the purpose of adaptation the analysis of foreign experience of farms state support was carried out. Measures to stabilize the competitive environment among various forms of management for small agricultural enterprises in Ukraine are proposed.

It is expected that the suggested in the article findings and proposals on improving the formation and use of financial resources to contribute to the expansion of theoretical and methodological approaches to summarizing the performance and financial condition of small enterprises will be useful in developing regional and state programs for the sustainable development of the agricultural sector, small and farmer entrepreneurship.

Key words: small agricultural enterprises, farms, agricultural enterprises, financial resources, government support, regulation, activity analysis, management.

Tab.: 5. Fig.: 3. Lit.: 17.

ДЕТЕРМИНАНТЫ СОСТОЯНИЯ ФИНАНСОВЫХ РЕСУРСОВ МАЛЫХ АГРАРНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

*КОВАЛЬ Наталия Ивановна,
кандидат экономических наук, доцент
кафедры учёта и налогообложения в отраслях экономики,
Винницкий национальный аграрный университет
(г. Винница),*

*РАДЧЕНКО Оксана Дмитриевна,
кандидат экономических наук, доцент,
ведущий научный сотрудник отдела финансово-кредитной
и налоговой политики ННЦ «Институт аграрной экономики»
(г. Киев)*

Целью статьи является определение проблем и уточнение методических подходов к формированию финансовых ресурсов малых аграрных предприятий. Для этого проведен анализ их деятельности за 2012-2017 гг. Определены наиболее существенные факторы влияния макро- и микроуровней.

Поскольку категория малых аграрных предприятий достаточно обтекаемая, в исследовании проведен обзорный анализ экономической деятельности и финансового состояния всех хозяйств, составляющих финансовую отчетность, с выделением малых и микропредприятий, а производственные показатели исследованы, прежде всего, по данным формы 50 с.х., по которой отчитываются и фермерские хозяйства. Исследованы данные относительно их количества, производства, сбыта, задействованных финансовых ресурсов, отдельных форм движения капитала, имеющих в пользовании ресурсов. С целью выявления оптимальных направлений государственной поддержки, исследованы программы бюджетного финансирования, в том числе и фермерских хозяйств Винницкой области. На предмет адаптации подвергнут анализу зарубежный опыт государственной поддержки фермерских хозяйств. Предложены меры по стабилизации конкурентной среды среди различных форм хозяйствования для малых аграрных предприятий в Украине.

Ожидается, что полученные выводы и предложения, по улучшению формирования и использования финансовых ресурсов будут способствовать расширению теоретико-методических подходов к обобщению результатов деятельности и финансового состояния малых предприятий, будут полезны при разработке региональных и государственных программ устойчивого развития аграрного сектора, малого и фермерского предпринимательства.

Ключевые слова: малые аграрные предприятия, фермерские хозяйства, сельскохозяйственные предприятия, финансовые ресурсы, государственная поддержка, регулирование, анализ деятельности, управление.

Табл.: 5. Рис.: 3. Лит.: 17.

Постановка проблемы. Розвиток малого підприємництва в Україні є рухом у напрямку світових стандартів господарювання. Відповідно, дії Уряду спрямовані на його активну підтримку, особливо в аграрному секторі. Своєю чергою, аграрний сектор, як і вся економіка України, переживає непростий період, і хоч спад виробництва, який мав місце до 2000 року, вдалося стабілізувати, результати його

діяльності нерівномірні за роками та мають тенденцію до зниження.

Окрім того, наростають політичні та наукові дискусії щодо ефективності форм господарювання, у яких порівнюються результати аграрної діяльності корпоративної і приватної власності, сімейних і холдингових господарських форм на предмет стабільності поля їх конкурентоздатності, фіскального регулювання, розподілу державної підтримки, повноти участі у стратегії сталого розвитку аграрного сектору, села та сільських територій.

У цій дискусії уряд став на бік малого підприємництва, всіяко його стимулюючи заходами державної та фіскальної підтримки. Проте реальні наслідки програм бюджетної підтримки у 2016-2018 рр. сприяють саме розвитку холдингів, великі форми господарювання мають значні переваги у нормативному та податковому полі формування фінансових результатів, доступу до зовнішнього фінансування, виходу на експорт тощо. Тому наскільки виправданою та обґрунтованою є така стратегія підтримки малого підприємництва, насамперед фермерських господарств і створюваних ними кооперативів, згідно Концепції розвитку фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації на 2018-2020 роки, має дати відповідь глибоке наукове узагальнення.

Проблема ефективної діяльності малих підприємств та повноти обсягів їхніх фінансових ресурсів поглиблюється й тим, що єдиного еталону, яким би можна було керуватись Україні, не існує. Таку залежність фінансового стану підприємств галузі від вектора державного регулювання підтверджують і зарубіжні дослідження [1]. Зокрема вченими зроблено висновок, що у США необмежена індивідуальна власність на землю забезпечила поступовий, довгостроковий розвиток масштабної економіки в сільському господарстві за рахунок застосування капіталу і технологій.

На противагу цьому, земельні реформи в Індії, особливо ті, що обмежують розмір фермерських господарств, стримують зростання продуктивності в сільському господарстві, обмежуючи досягнення масштабної економіки і накопичення капіталу [2].

Гострота проблеми свідчить про її актуальність, тому дослідження детермінант стану фінансових ресурсів малих аграрних підприємств, насамперед фермерських господарств, як найбільш типових, є викликами сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми формування фінансових ресурсів малих підприємств аграрної галузі досліджуються багатьма вченими, зокрема: Г. Калетніком [3], В. Андрійчуком, В. Збарським, В. Горьовим, М. Кропивком, М. Дем'яненком [5], Ю. Лупенком [5], М. Маліком [5], П. Саблуком [5], В. Месель-Веселяком [5], Б. Пасхавером, В. Юрчишиним, В. Мазуром [5], Н. Правдюк [6], Т. Мулик [6], Л. Вдовенко [7], О. Скорук, І. Зубар [8], О. Самборською, Н. Пришляк [9], Л. Пронько [10] та ін.

Так дослідниками наукової школи ВНАУ, очолюваної Г. Калетніком, обґрунтовано стратегічно-інституційні засади ефективності використання потенціалу аграрного сектору економіки, у якому важливу роль відіграє мале підприємництво [3, с.14]. О. Скорук і І. Зубар вважають, що «ключовим напрямом вирішення проблем розвитку аграрного сектору економіки України та сільських територій в площині сталого розвитку може стати ... розвиток малих форм господарювання та їх кооперації» [8, с. 109]. О. Самборська, Н. Пришляк вказують, що «головними чинниками, що стримують розвиток фермерських господарств є недосконалість нормативно-правової бази; недостатня підтримка з боку державних, регіональних утворень; слабкий розвиток інфраструктури збуту, переробки і

зберігання готової продукції; недостатня кількість кооперативів» [9, с. 71]. Л. Пронько зазначає, що «основними інструментами активізації та підтримки розвитку малого підприємництва в сільській місцевості є розробка та впровадження державою нових стратегічних планів та програм розвитку щодо надання пільгових кредитів, фінансування дорадчих послуг, реалізації інвестиційних проектів, розвитку регіонального лізингу, сільських територій та охорони довкілля» [10, с. 63].

В. Мазур, О. Томчук, Ю. Браніцький висвітлили методика аналізу фінансового стану підприємства відповідно до вимог внутрішніх і зовнішніх користувачів [5, с. 20]. Проблеми фінансової стійкості розглядають Н. Правдюк та Т. Мулик [6, с. 8]. У попередніх наших дослідженнях [11; 12; 13] ми розглядали окремі питання фінансів малого та аграрного підприємництва, зокрема щодо впливу фіскальної політики на їх фінансові результати, особливості державної фінансової підтримки та місця малого підприємництва у формуванні фінансового потенціалу галузі.

Загалом, ученими досить повно охарактеризовано стан фінансових ресурсів малих аграрних підприємств, особливості обчислення і їх місце у економіці галузі та держави, але мінливе економічне середовище та курс України на євроінтеграцію вимагають постійного контролю та коригування цього процесу, насамперед, при розробці стратегій сталого розвитку. Тому проблеми формування фінансових ресурсів, фінансового стану, визначення факторів, що впливають на їхню динаміку, завжди актуальні.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення проблем та уточнення методичних підходів до формування фінансових ресурсів малих аграрних підприємств, зокрема фермерських господарств, для цілей ефективної державної політики регулювання сталим розвитком галузі.

Виклад основного матеріалу дослідження. До малого аграрного підприємництва належать суб'єкти певних видів діяльності, а саме: фермерські господарства, товарні селянські господарства, інші організаційно-правові форми господарювання, які, згідно вимог п. 3 статті 55 Господарського кодексу України, відповідають таким критеріям: юридичні та зареєстровані фізичні особи, у яких середня кількість працівників за звітний період не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суми, еквівалентної 10 мільйонам євро, визначеної за середньорічним курсом Національного банку України. Мікропідприємства – це ті, що мають поріг працівників нижче 10 осіб та річний дохід до 2 млн євро. Фермерське господарство, згідно Закону України «Про фермерське господарство» від 19.06.2003 року № 973-IV, це форма підприємницької діяльності громадян із створенням юридичної особи, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, займатися її переробкою та реалізацією з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм для ведення фермерського господарства. Товарне селянське господарство – це форма організації аграрного виробництва, здійснюваного працею членів сім'ї на основі їх приватної власності згідно Закону про особисте селянське господарство від 15.05.2003 року № 742-IV.

При цьому фермерські господарства є найбільш усталено визнаною та дослідженою формою малого підприємництва, які займають маже 75% за станом на 2017 р. у загальній кількості підприємств, які здійснюють сільськогосподарську діяльність (табл. 1).

**Організаційно-правові форми господарювання
у сільському господарстві у 2012-2017 рр., од.**

	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.
Господарські товариства	8235	8245	7750	7721	8700	6967
Приватні підприємства	4220	4095	3772	3627	3752	3215
Кооперативи	848	809	674	596	738	448
<i>Фермерські господарства</i>	<i>34035</i>	<i>34168</i>	<i>33084</i>	<i>32303</i>	<i>33682</i>	<i>34137</i>
<i>(у загальній структурі), %</i>	<i>68,9</i>	<i>69,7</i>	<i>71,6</i>	<i>71,2</i>	<i>70,6</i>	<i>74,9</i>
Державні підприємства	296	269	228	241	222	199
Інші форми	1781	1460	691	891	603	592
Усього	49415	49046	46199	45379	47697	45558

Джерело: складено за даними Державної служби статистики [14]

Що стосується особистих селянських господарств, то їх кількість у 2017 р. склала 4031,7 тис., тоді як у 2016 р. було 4075,2 тис. одиниць. Тож у цей період вони використовували 6175,6 та 6268,0 тис. га земельних ділянок, у т.ч. для ведення товарного сільськогосподарського виробництва відповідно 2799,3 та 2818,9 тис. га., з яких близько 13% було взято в оренду.

Розподіл господарств різних організаційно-правових форм, наведених у табл. 1, за розміром угідь проілюстровано в табл. 2, з якої слідує, що 1/4 частина фермерських господарств має землеволодіння 100-500 га, 1/5 – земельний банк у 1-2 тис га, 1/6 – угіддя в 0,5-1 тис. га. Проте серед цих господарств є й великі, які мають земельний банк 3-4 тис. га (11%).

Таблиця 2

Розподіл сільськогосподарських підприємств за розміром угідь (2017 р.)

	Кількість підприємств		Площа с.-г. угідь	
	од.	у %	тис. га	у %
1	2	3	4	5
Сільськогосподарські підприємства				
Підприємства, що мали с.-г. угіддя	41826	87,7	19821,2	100,0
з них фермерські господарства				
Господарства, що мали с.г. угіддя, у т.ч. площею, га:	32032	76,6	4437,9	100,0
до 1,0	178	0,5	0,2	0,0
1,1-3,0	1473	4,4	3,4	0,1
3,1-5,0	1697	5,0	7,2	0,2
5,1-10,0	2748	8,1	21,6	0,5
10,1-20,0	3788	11,2	59,0	1,3
20,1-50,0	11207	33,3	425,5	9,6
50,0-100,0	4196	12,5	301,5	6,8

1	2	3	4	5
100,1-500,0	4727	14,0	1090,1	24,5
500,1-1000,0	1131	3,4	790,4	17,8
1000,1-2000,0	628	1,9	864,5	19,5
2000,1-3000,0	160	0,5	390,0	8,8
3000,1-4000,0	42	0,1	144,1	3,2
більше 4000,0	57	0,2	340,4	7,7

Джерело: складено за даними Державної служби статистики [14]

З даних табл. 2 слідує, що не всі фермерські господарства належать до малих, зокрема за розмірами земельного банку. Це одна з особливостей, яка має бути врахована при розробці державних програм підтримки та стратегій розвитку. Ця особливість проявляється також у формуванні витрат на виробництво та їх структурі, для всіх типів аграрних підприємств та фермерських господарств. Зокрема, аналіз собівартості (табл. 3) свідчить, що розподіл витрат за структурою усіх сільськогосподарських і фермерських господарств майже ідентичний.

Таблиця 3

Структура виробничої собівартості продукції (робіт, послуг) сільського господарства у 2017 рік

1	Сільськогосподарські підприємства		у т.ч. фермерські господарства	
	млн грн	у %	млн грн	у %
2	3	4	5	
Витрати, усього	404970,2	100,0	56165,0	100,0
Прямі матеріальні витрати, усього	242313,7	59,8	33804,3	60,2
у тому числі				
насіння та посадковий матеріал	30559,9	7,5	6291,9	11,2
корми	41772,9	10,3	1839,7	3,3
з них покупні	16648,8	4,1	917,5	1,6
інша продукція сільського господарства	5727,9	1,4	238,2	0,4
мінеральні добрива	49685,1	12,3	10823,3	19,3
пальне і мастильні матеріали	30925,4	7,6	6863,5	12,2
електроенергія	3167,7	0,8	384,5	0,7
паливо й енергія	4190,8	1,1	273,8	0,5
запасні частини, ремонтні та будівельні матеріали	18613,8	4,6	3822,4	6,8
Прямі витрати на оплату праці	20326,7	5,0	2755,8	4,9
Інші прямі витрати, усього	79262,1	19,6	12434,2	22,1
Загальновиробничі витрати, усього	63067,7	15,6	7170,7	12,8
з них оплата послуг сторонніх організацій	29004,4	7,2	3402,3	6,1

Джерело: складено за даними Державної служби статистики [14]

Тому більш наближені до теми статистичних даних щодо стану фінансових

ресурсів малого аграрного підприємництва є статистичні дані розподілу на великі, середні, малі та мікропідприємства, за якими і здійснюється подальший аналіз.

Зокрема, обсяги виробництва та збуту продукції і показники доданої вартості за розмірами підприємств аграрного сектору наведено у табл. 4. Щодо обсягів виробництва, то за аналізований період відбулося їх нарощування малими підприємствами з 23,1% до 38,3%. У обсязі реалізованої продукції частка малих підприємств у 2012-2017 рр. зросла з 30,2% до 40,8%, причому мікропідприємства демонструють менш стрімку динаміку – з 9,2% до 14,2%. У виробництві доданої вартості частка малих підприємств зростала з 28,1% до 48,5%.

Таблиця 4

**Обсяги виробництва та збуту продукції підприємствами
сільського господарства, 2012-2017 рр.**

Роки	Великі		Середні		Малі		З них мікро-	
	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%
<i>Обсяг виробленої продукції (товарів, послуг)</i>								
2012	23373,6	13,3	111771,7	63,6	40596,3	23,1	9841,5	5,6
2013	24723,5	12,9	106560,2	55,6	60371,4	31,5	17632,3	9,2
2014	41015,3	14,6	144677,3	51,5	95234,1	33,9	32587,5	11,6
2015	68731,0	16,8	213147,9	52,1	127234,2	31,1	35183,7	8,6
2016	57660,4	12,4	245521,5	52,8	161821,0	34,8	51150,3	11,0
2017	46423,6	9,1	269042,7	52,6	195696,5	38,3	60057,8	11,7
<i>Обсяг реалізованої продукції</i>								
2012	19473,2	12,0	93979,4	57,8	49158,5	30,2	14927,7	9,2
2013	23440,6	14,6	88851,3	55,1	48838,4	30,3	14439,8	9,0
2014	31584,6	14,8	117041,3	54,7	65303,9	30,5	19273,6	9,0
2015	61214,8	16,9	183213,8	50,6	117881,4	32,5	34057,5	9,4
2016	53033,7	13,1	206593,8	51,2	144018,3	35,7	45542,7	11,3
2017	38879,9	8,3	238158	50,9	190597	40,8	66307,4	14,2
<i>Додана вартість</i>								
2012	10491,4	14,1	43007,4	57,8	20908,4	28,1	4910,9	6,6
2013	9893,1	14,2	34207,9	49,1	25568,9	36,7	7803,0	11,2
2014	15683,0	12,5	59846,4	47,7	49934,7	39,8	20325,2	16,2
2015	32361,9	17,6	94143,7	51,2	57368,8	31,2	15445,4	8,4
2016	19814,9	10,6	96644,4	51,7	70473,8	37,7	21871,2	11,7
2017	8780,8	4,5	91920,6	47,0	94746,4	48,5	37310,3	19,1

Джерело: складено за даними Державної служби статистики [14]

За даними балансу на рис. 1 наведено динаміку загального обсягу фінансових ресурсів, використаних підприємствами різних форм господарювання у сільському господарстві, з них малих, та у їх числі мікропідприємств, у 2013-2017 рр.

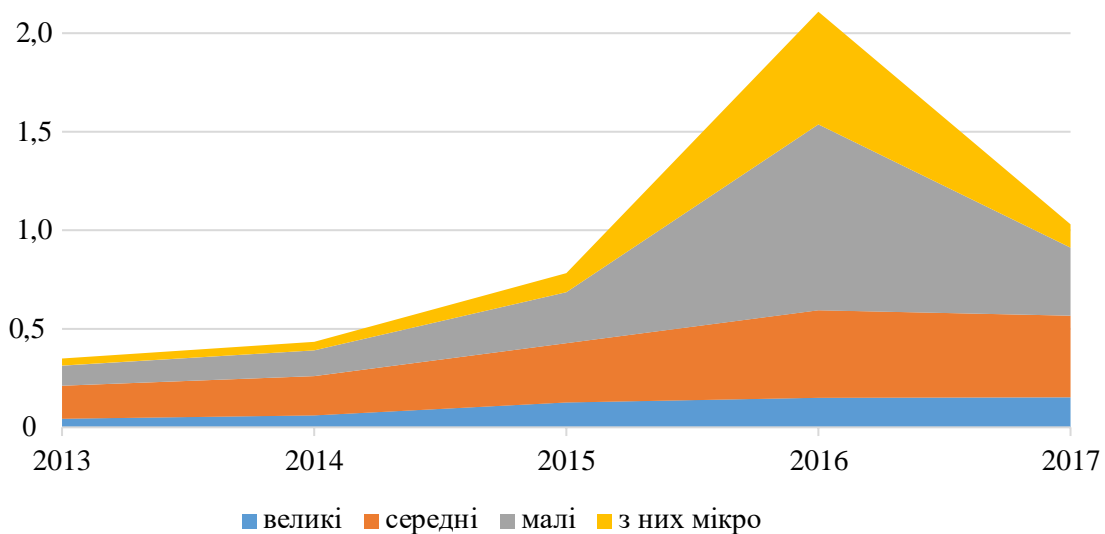
Як бачимо, найбільше зростання за період до 2016 р. мали малі підприємства: у структурі ресурсів 2013 р. на них припадало 32,5%, а уже у 2016 р. – 61,3%. Але у 2017 р. відбулося скорочення до 37,6%, причому спад стосується усіх форм господарювання.

Динаміку обсягів позикового капіталу (за поточними зобов'язаннями) наведено на рис. 2.

Позиковий капітал, використаний підприємствами сільського господарства, повторює спадну тенденцію фінансових ресурсів. Для малих підприємств спад у

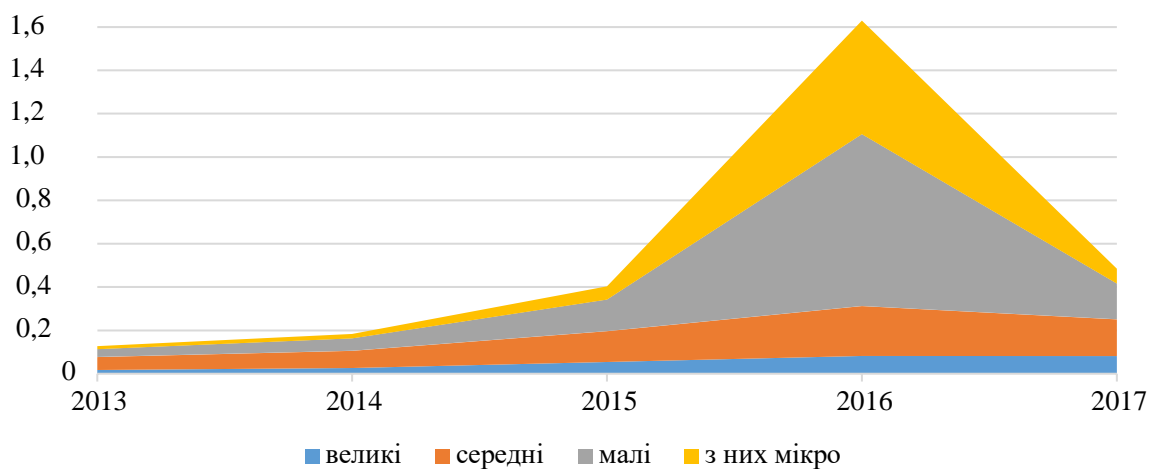

2017 р. проти 2016 р. відбувся за статтями балансу оборотних засобів та поточних зобов'язань. За даними зведеної звітності детально розкрити причину втрати значних обсягів фінансових ресурсів складно, але, ймовірно, це відбулось внаслідок втрати джерел кредиторської заборгованості, яка слугувала своєрідним наповненням оборотних засобів, оскільки суми скорочення цих статей у балансі ідентичні. Позиковий капітал, використаний підприємствами сільського господарства, повторює спадну тенденцію фінансових ресурсів. Для малих підприємств спад у 2017 р. проти 2016 р. відбувся за статтями балансу оборотних засобів та поточних зобов'язань. За даними зведеної звітності детально розкрити причину втрати значних обсягів фінансових ресурсів складно, але, ймовірно, це відбулось внаслідок втрати джерел кредиторської заборгованості, яка слугувала своєрідним наповненням оборотних засобів, оскільки суми скорочення цих статей у балансі ідентичні.

Рис. 1. Баланс фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств різних форм господарювання (на кінець року, млн грн)

Джерело: сформовано за даними Державної служби статистики [14]

Рис. 2. Обсяги залучених ресурсів (позикового капіталу) сільськогосподарських підприємств різних форм господарювання (на кінець року, млн грн)

Джерело: сформовано за даними Державної служби статистики [14]

Беручи до уваги дані 2017 р., виявлено, що фінансова криза найбільше торкнулася малих підприємств, що пов'язано з тим, що їм важче залучати зовнішнє фінансування, враховуючи жорсткі кредитні вимоги.

Досить важливим джерелом фінансових ресурсів малих аграрних підприємств є бюджет. Щодо державної підтримки, то Постановою КМУ «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання підтримки фермерським господарствам» від 25.08.2004 р. №1102 (у новій редакції Постанови від 24.10.2018р №911 «Про внесення змін до Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання фінансової підтримки розвитку фермерських господарств») передбачено, що фінансова підтримка надається Міністерством аграрної політики [14] через Український державний фонд підтримки фермерських господарств. У спеціальному фонді державного бюджету за програмою 2801460 «Надання кредитів фермерським господарствам» були визначені і профінансовані асигнування на 2016 р – 15,8млн грн, 2017 р. – 65,0 млн грн, у 2018 р. – 43,1 млн грн.

За даними облдержадміністрації [15], у Вінницькій області діє Програма розвитку особистих селянських, фермерських господарств на 2016-2020 роки (сучасна редакція Постанови ВДА від 11.02.2016 р. №40). У 2014-2016 рр. на цей напрямок з обласного бюджету виділено та освоєно 4,96 млн грн. Пільгові кредити отримали 24 фермерських та 7 особистих селянських господарств, 5 сільськогосподарських кооперативів.

Кредитні кошти спрямовані на: будівництво овочесховищ, придбання великої рогатої худоби та маточного поголів'я свиней, закупівлю обладнання для заготівлі і переробки молока, реконструкцію молочнотоварних ферм, придбання обладнання з переробки сільськогосподарської продукції, холодильної установки для тваринницьких ферм. У 2017 р. по програмі виділено 1,0 млн грн, тенденція залишається сталою й у 2018 р.

За програмою здешевлення техніки відшкодування одержали 1830 господарств України, у т.ч. на Вінниччині – 163, і закуплено 2900 одиниць техніки. Сума відшкодування склала 211 млн грн, з них аграрії Вінниччини отримали 16 млн. грн. Окрім того, 7,7 млн грн отримали садівники Вінниччини як часткову компенсацію за закуплений посадковий матеріал. Загалом, за результатами реалізації бюджетних програм підтримки аграріїв у 2018 р. Вінницька область посіла друге місце після Миколаївської за кількістю наданої фінансової підтримки фермерам і нею скористалося 411 фермерських господарств із 2350 зареєстрованих (17,5%) у області. Передбачається, що усі основні напрями державної підтримки на 2019 рік будуть збережені.

Новаціями бюджету є запропоновані регіонами програми із виплати дотацій за утримання молодняка великої рогатої худоби. У Вінницькій області Департаментом агропромислового розвитку, екології та природних ресурсів станом на 1.09.18 р. було прийнято відомості від сільських (селищних) міських рад та об'єднаних територіальних громад, які включають понад 9 тис. отримувачів даної дотації і вирощують 15,6 тис. голів молодняка ВРХ. Сума передбаченої на 57 тис. голів проіндентифікованого молодняка великої рогатої худоби дотації становить 12,7 млн. грн.

За наведеними у дослідженні даними можна зробити висновок, що фінансове забезпечення малих аграрних підприємств формується під впливом чинників внутрішнього і зовнішнього середовища. До внутрішніх чинників належать фактори, пов'язані з виробництвом, інвестиційні ресурси й джерела їх формування, до зовнішніх – фактори збуту (через ціни), бюджетна підтримка, кредитування тощо.

Опираючись на методику аналізу інституційного забезпечення фінансування сталого розвитку аграрної сфери України [17], нами здійснено аналіз стану фінансових ресурсів малих аграрних підприємств у 2012-2017 рр. із застосуванням економіко-математичних методів. Результати кореляції за факторами обсягу фінансових ресурсів малих аграрних підприємств, показників виробництва, збуту та різних джерел фінансового забезпечення наведено у табл. 5.

Таблиця 5

**Результати кореляційного аналізу
фінансових факторів малих аграрних підприємств**

Аналізований показник	Формат лінії тренду	Рівняння	Коефіцієнт кореляції
Фінансові ресурсів	Степенева	$y=29092x^{1,657}$	$R^2=0,668$
Позики	Степенева	$y=7639,7x^{2,1651}$	$R^2=0,625$
Інвестиції	Лінійна	$y=4694,1x - 3701,9$	$R^2=0,850$
Виробництво	Лінійна	$y=31767x + 2307,3$	$R^2=0,9949$
Збут	Лінійна	$y=29866x - 1898,1$	$R^2=0,9275$
Додана вартість	Лінійна	$y=14610x + 2030$	$R^2=0,968$
Витрати	Лінійна	$y=19919x + 3072,6$	$R^2=0,9779$

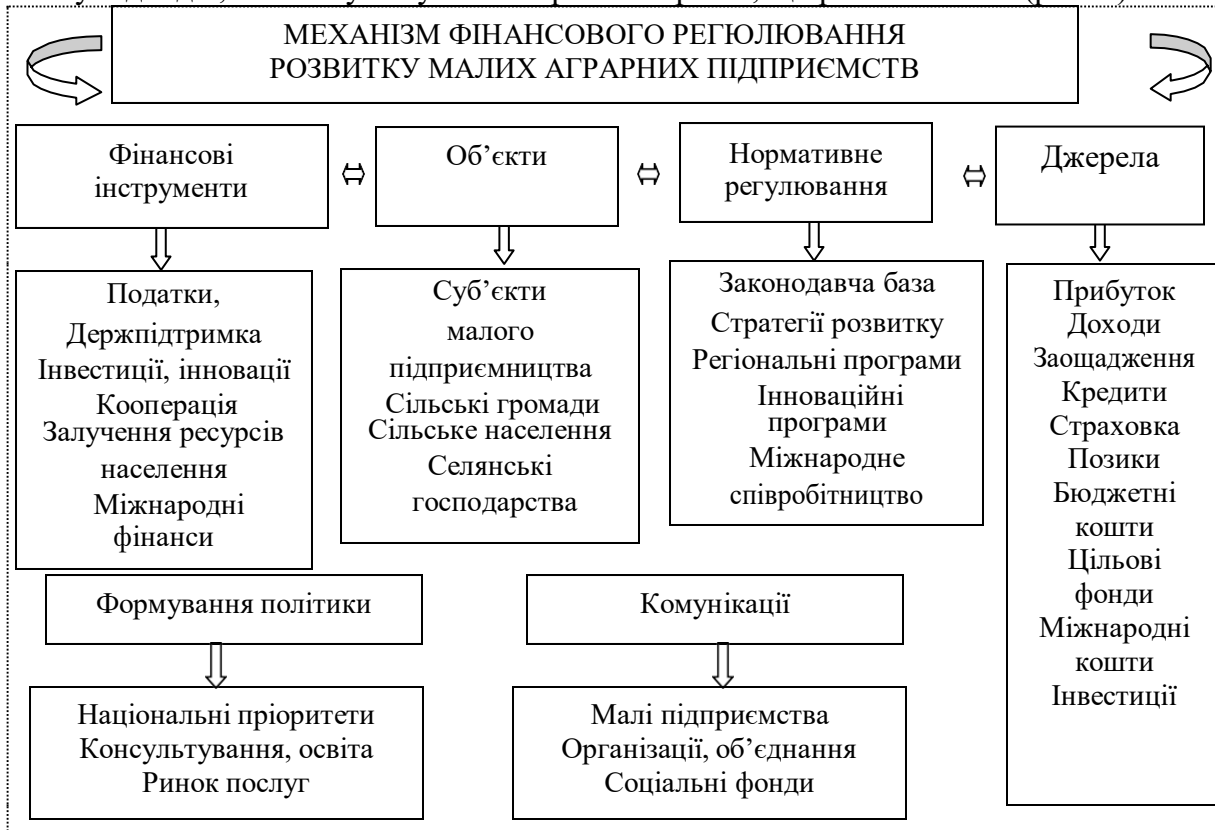
Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики у Excel

Таким чином, за найпростішими порівняннями виявлено детермінанти стану фінансових ресурсів малих аграрних підприємств. Як слідує з наведених даних, найвища достовірність (за коефіцієнтом кореляції) впливу належить виробництву. Далі, по спадній, слідує фактори доданої вартості, яка формується з виробництва, за ними йдуть фактори збуту, інвестицій у основний капітал. За переліченими факторами кореляція з найвищою достовірністю описується лінійними рівняннями. Фактори позик та загальної величини фінансових ресурсів описуються степеневою залежністю і мають дуже невисоку тісноту зв'язку.

Які з множини факторів, що формують фінансові ресурси малих аграрних підприємств, насамперед потребують регулювання заходами державної політики? Тут досить успішним для прикладу є зарубіжний досвід. Через труднощі з фінансуванням для малого підприємництва, за кордоном при аналізі фінансового забезпечення фермерів звертаються до компромісів між прибутковістю, екосистемними вигодами та іншими соціальними факторами, що є фундаментальною передумовою сталого розвитку сільського господарства. Розробляється [16] цілісний підхід до оцінки продуктивності ферм у виробничому, соціальному, фінансовому та екологічному вимірах.

Зокрема, в такому аналізі типові фінансові показники стану доповнюються підгрупою, що охоплює показники рівня виробництва продовольства (стандартизовані за рівнем енергоспоживання), соціальні характеристики (вік, рівень освіти, ступінь ділового співробітництва виробників), відпрацьовані години на фермі та надання громадськості доступності та якості навколишнього середовища (включаючи вплив на регулювання клімату та якості води). Як свідчать дані багатолітнього аналізу, розширення системи показників пов'язано з позитивними зв'язками між виробництвом, прибутковістю та прогнозованими рівнями природоохоронних чи заходів органічного землеробства.

Аналіз зарубіжного досвіду [1; 2; 16] свідчить, що у своїх спробах підвищити життєздатність сімейних фермерських господарств уряди аграрних країн вибрали низку підходів, які можуть бути поширені на країни, що розвиваються (рис. 3).

Рис. 3. Заходи державного регулювання покращення фінансового стану малих аграрних підприємств на основі адаптації зарубіжного досвіду
Джерело: складено на підставі [1; 2; 14; 15; 16]

Для поліпшення організаційної та фінансової структури малих аграрних підприємств необхідно вдосконалити процеси комунікації між підприємствами, їх об'єднаннями та організаціями, соціальними фондами, щоб встановити загальні пріоритети аграрного розвитку у виявленні та/або розробці, адаптації та розширенні інновацій.

Також для більшості країн є потреба визначити національні пріоритети щодо функцій та цілей малого та сімейного сільського підприємництва та сформувати відповідну державну політику (управління, економічне середовище, захист прав власності та сприятлива регуляторна база). Для країн, що розвиваються, рекомендується сприяти інклюзивному консультуванню на селі; розвитку ринку послуг по поширенню сільськогосподарських знань, що є ключовими для інновацій та стійкої практики фермерів. Необхідно також сформувати інноваційний потенціал через освіту та навчання з особливою увагою до жінок та молоді через освіту, обмін досвідом та організоване навчання. Поліпшити роботу ринків для виробництва, фінансових послуг для подолання ринкових невдач, включаючи створення умов для справедливої торгівлі між дрібними фермерами та агробізнесом, а також демократичний контроль над ринками.

Зокрема, деякі заходи з рекомендацій розвитку малого підприємництва для урядів країн, що розвиваються, уже реалізовано. Так з метою ефективного використання

бюджетних коштів, досягнення балансу в фінансуванні програм підтримки та стійкому соціально-економічному розвитку села, підвищення конкурентоспроможності виробників аграрної продукції, розширення товарної структури експорту й утвердження України на світових ринках продовольства Міністерством аграрної політики [14] розроблено законопроект «Про внесення змін до Закону «Про державну підтримку сільського господарства України». Він передбачає основні засади створення й функціонування Державного виплатного агентства та Державного аграрного реєстру. Дані структури забезпечуватимуть спрощення адміністрування державних програм підтримки, прозорість розподілу бюджетних коштів, контроль за їх цільовим та ефективним використанням, публічність.

Передбачено, зокрема, на прикладі країн ЄС, побудувати базу даних сільгоспвиробників шляхом впровадження безкоштовної процедури ідентифікації в єдиному реєстрі. Принцип роботи цього реєстру – реєстрація фізичних осіб-підприємців та юридичних осіб зі створенням особистого електронного кабінету для автоматичного отримання інформації про всі види державної допомоги, критерії участі в програмах та можливість подати заявку на участь в он-лайн режимі. Завдяки нововведенню, профільне міністерство отримує систему ідентифікації кожного одержувача державної допомоги за територіальною ознакою, а також базу про структуру виробництва, спеціалізацію, обсяги продукції, наявність та потребу в ресурсах.

У Вінницькій області відділенням Укрдержфонду підтримки фермерських господарств формується спільний із Єврорегіоном «Дністер», Інститутом кормів та сільського господарства Поділля НААН України та Вінницькою обласною філією ДУ «Держгрунтоохорона» проект про кваліфіковану підтримку малого аграрного підприємництва. Робоча група розробила дорожню карту запровадження органічного землеробства, яка передбачає наступні кроки: районні профільні управління реєструватимуть бажаючих брати участь в проекті, Єврорегіон «Дністер» допоможе організувати сертифікацію продукції та її просування на європейські ринки збуту, а також проведуть паспортизацію земель в обласній філії ДУ «Держгрунтоохорона» [15].

Висновки. У статті здійснено оглядовий аналіз економічної діяльності та фінансового стану малих аграрних підприємств та фермерських господарств України і за деякими позиціями – Вінницької області.

Встановлено, що фермерські господарства є найбільш усталеною формою малого підприємництва, яка займає маже 75% за станом на 2017 р. у загальній кількості підприємств. При цьому 1/4 частина фермерських господарств має землеволодіння 100-500 га, і не всі вони відносяться до малих підприємств.

Щодо обсягів виробництва малих підприємств, то за аналізований період відбулося нарощування з 23,1% до 38,3% у загальному аграрному виробництві. У обсязі реалізованої продукції частка малих підприємств за 2012-2017 рр. зросла з 30,2% до 40,8%, а у обсязі доданої вартості частка малих підприємств зростала з 28,1% до 48,5%.

Для усіх аграрних підприємств, а малих найбільше, відбувся спад обсягів фінансових ресурсів у 2017 р. проти 2016 р. за статтями оборотних засобів та поточних зобов'язань. Ймовірно це відбулось внаслідок втрати джерел кредиторської заборгованості. Досліджено, що за програмою надання кредитів фермерським господарствам на 2016-18 рр. профінансовано 123,9 млн грн.

Детермінанти стану фінансових ресурсів малих аграрних підприємств формуються під впливом чинників внутрішнього і зовнішнього середовища. За даними кореляційного аналізу найвища достовірність впливу належить обсягу

виробництва, далі, по спадній, йдуть фактори створення доданої вартості, збуту, інвестицій у основний капітал.

Для поліпшення організаційної та фінансової структури малих аграрних підприємств необхідно вдосконалити процеси комунікації, адаптації зарубіжного досвіду державної підтримки та сформуванню відповідну державну політику (управління, економічне середовище, захист прав власності та сприятлива регуляторна база).

Очікується, що одержані висновки щодо поліпшення формування та використання фінансових ресурсів сприятимуть розширенню теоретико-методичних підходів до узагальнення стану фінансових ресурсів малих підприємств, стануть у нагоді при розробці регіональних та державних програм сталого розвитку.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку лежать у площині напрацювання методики визначення фінансового стану фермерських господарств за даними фермерської та спрощеної фінансової звітності.

Список використаних джерел

1. Graeub B.E. et al. The state of family farms in the world //World development. 2016. T. 87. С. 1-15.
2. Tyler Watts, Molly Woodruff "Institutional inefficiency: small farms starve India's economy", Journal of Entrepreneurship and Public Policy, 2017. Vol. 6 Issue: 2, pp.206-223, <https://doi.org/10.1108/JEPP-05-2016-0021>.
3. Калетнік Г.М. Стратегіко-інституційні засади ефективності використання потенціалу аграрного сектору економіки. Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2015. №1. С.3-15.
4. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року /за ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка. К. : ННЦ "ІАЕ", 2012. 182 с.
5. Мазур В.А., Томчук О.Ф., Браніцький Ю.Ю. Методика аналізу фінансового стану підприємства відповідно до вимог внутрішніх і зовнішніх користувачів. Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2017. №3. С.7-20.
6. Правдюк Н.Л., Мулик Т.О., Мулик Я.І. Управління фінансовою безпекою підприємств: обліково-аналітичний аспект: монографія. Київ: «Центр учбової літератури», 2019. 224 с.
7. Вдовенко Л.О., Черненко Д.С. Фінансова підтримка особистих селянських господарств – стимул розвитку агропромислового виробництва галузі. Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2015. № 2. С. 33-38
8. Скорук О.П., Зубар І.В. Перспективні напрями організації фермерської кооперації Економіка. Фінанси. Менеджмент : актуальні питання науки і практики. 2018. №7. С.97-109.
9. Самборська О.Ю., Пришляк Н.В. Тенденції розвитку малих форм господарювання в агропромисловому комплексі. Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2018. № 6. С. 62-71.
- 10.Пронько Л. М. Інструменти розвитку малого підприємництва в сільській місцевості Вінницької області. Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2018. № 5. С. 64-74.
- 11.Коваль Н.І., Нечепуренко А.П. Облік фіксованого сільськогосподарського податку у фермерських господарствах. Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2015. № 1. С. 127-134.
- 12.Радченко О.Д. Фінансовий потенціал сталого розвитку аграрного сектору. Економіка АПК. 2019. № 1. С. 27-34.
- 13.Радченко О.Д., Лазутіна Л.О. Фінансова підтримка малого підприємництва

як складова сільського розвитку. Вісник Черкаського Університету. Серія: Економічні науки, 2017. № 3. с. 66-75.

14. Сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/>.

15. Сайт Вінницької обласної державної адміністрації <http://www.vin.gov.ua/oda>.

16. Kennickell A. B., Kwast M. L., Pogach J. Small businesses and small business finance during the financial crisis and the great recession: New evidence from the survey of consumer finances // Available at SSRN 2620748. 2015.

17. Катан Л.І., Васильєва Н.К., Вінченко І.І. Інституційне забезпечення фінансування сталого розвитку аграрної сфери України. Вісник Дніпропетровського університету. 2016. Т. 24, вип. 7. С. 207-214.

References

1. Graeub, B. E., Chappell, M. J., Wittman, H., Ledermann, S., Kerr, R. B., & Gemmill-Herren, B. (2016). The state of family farms in the world. *World development*, 87, 1-15.

2. Tyler Watts, Molly Woodruff, (2017). "Institutional inefficiency: small farms starve India's economy", *Journal of Entrepreneurship and Public Policy*, Vol. 6 Issue 2, pp. 206-223. Available at: <https://doi.org/10.1108/JEPP-05-2016-0021>.

3. Kaletnik, G.M. (2015). Strategiko-institucijni zasady efektivnosti vikoristannja potencialu agrarnogo sektoru ekonomiki [Strategic-institutional principles of efficiency of using the potential of the agrarian sector of the economy]. *Ekonomika. Finans. Menedzhment: aktual'ni pitannja nauki i praktiki – Economy. Finances. Management: topical issues of science and practice*, 1, 3-15 [in Ukrainian].

4. Stratehichni napriamy rozvytku silskoho hospodarstva Ukrainy na period do 2020 roku (2012) [Strategic directions of development of agriculture of Ukraine for the period till 2020] zared. Yu.O. Lupenka, V.Ia. Mesel-Veseliaka. Kyiv, NNTs "IAE", 182 [in Ukrainian].

5. Mazur, V.A., Tomchuk, O.F., Branic'kij, Ju.Ju. (2017). Metodyka analizu finansovogo stanu pidpriemstva vidpovidno do vimog vnutrishnih i zovnishnih koristuvachiv [Methods of analyzing the financial field of the company of the company in accordance with the requirements of both internal and external users.]. *Ekonomika, finans, menedzhment: aktual'ni pitannja nauki i praktiki – Economics, Finance, Management: Topical Issues of Science and Practice*, 3, 7-20 [in Ukrainian].

6. Pravdjuk, N.L., & Mulyk, T.O., Mulyk, Ja.I. (2019). Upravlinnja finansovoju bezpekoju pidpriemstv: oblikovo-analitichnij aspekt: monografija [Management of financial security of enterprises: accounting and analytical aspect: monograph]. Kyiv: «Centr uchbovoi literaturi», 224 [in Ukrainian].

7. Vdovenko L.O., Chernenko D.S. (2015). Finansova pidtrymka osobystykh selianskykh hospodarstv – stymul rozvytku ahropromysloвого vyrobnytstva haluzi. [The financial support of private farms is a stimulus for the development of agro - industrial production in the industry]. *Ekonomika. Finans. Menedzhment: aktual'ni pitannja nauki i praktiki - Economy. Finances. Management: topical issues of science and practice*, 2, 33-38 [in Ukrainian].

8. Skoruk O.P., Zubar I.V. (2018). Perspektyvni napriamy orhanizatsii fermerskoji kooperatsii. [Perspective directions of organization of farm cooperatives]. *Ekonomika. Finans. Menedzhment: aktual'ni pitannja nauki i praktiki – Economy. Finances. Management: topical issues of science and practice*, 7, 97-109 [in Ukrainian].

9. Samborska O. Yu., Pryshliak N. V. (2018). Tendentsii rozvytku malykh form hospodariuvannia v ahropromyslovomu kompleksi. [Trends in the development of small forms of management in the agro-industrial complex]. *Ekonomika. Finansi. Menedzhment: aktual'ni pitannja nauki i praktiki - Economy. Finances. Management: topical issues of science and practice*, 6, 62-71 [in Ukrainian].

10. Pronko L. M. (2018). Instrumenty rozvytku maloho pidpriemnytstva v silskii mistsevosti Vinnytskoi oblasti. [Tools for Small Business Development in Rural Areas of Vinnytsia Oblast]. *Ekonomika. Finansi. Menedzhment: aktual'ni pitannja nauki i praktiki – Economy. Finances. Management: topical issues of science and practice*, 5, 64-74 [in Ukrainian].

11. Koval, N.I., Nechepurenko, A.P. (2015). Oblik fiksovanogo sil'skogospodars'kogo podatku u fermers'kih gospodarstvah. [Oblik of fiksovany iilckipospodarskogo taxation of farmer's state]. *Ekonomika. Finansi. Menedzhment: aktual'ni pitannja nauki i praktiki – Economy. Finances. Management: topical issues of science and practice*, 1, 127-134 [in Ukrainian].

12. Radchenko, O.D. (2019). Finansovij potencial stalogo rozvitku agrarnogo sektoru [Financial Potential of the steel development of the agrarian sector]. *Ekonomika APK – Ekonomika of the APK*, 1, 27-34 [in Ukrainian].

13. Radchenko, O.D. Lazutina L.O. (2017). Finansova pidtrymka maloho pidpriemnytstva yak skladova silskoho rozvytku [Financial support of small business as a component of rural development]. *Visnyk Cherkaskoho Universytetu. Serii: Ekonomichni nauky – Herald of Cherkasy University. Series: Economic Sciences*. 3, 66-75 [in Ukrainian].

14. Sajt Ministerstva agrarnoї politiki ta prodovol'stva Ukraїni [The Site of the Ministry of Agriculture of Ukrain]. URL: <http://minagro.gov.ua/> [in Ukrainian].

15. Sajt Vinnic'koї oblasnoї derzhavnoї administracii. [The site of the Vinnitsa Oblast State Administration]. URL: <http://www.vin.gov.ua/oda> [in Ukrainian].

16. Kennickell, A.B., Kwast, M.L., & Pogach, J. (2015). Small businesses and small business finance during the financial crisis and the great recession: New evidence from the survey of consumer finances. Available at: SSRN 2620748.

17. Katan L.I., Vasylieva N.K., Vinichenko I.I. (2016). Instytutsiine zabezpechennia finansuvannia staloho rozvytku ahrarnoi sfery Ukrainy [Institutional provision of financing for the sustainable development of the agrarian sector of Ukraine]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu – Bulletin of Dnipropetrovsk University*, 24, 7, 207-214 [in Ukrainian].

Інформація про авторів

КОВАЛЬ Наталія Іванівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку та оподаткування в галузях економіки, Вінницький національний аграрний університет (21008, м. Вінниця, вул. Сонячна, 3, e-mail: Natkov@i.ua).

РАДЧЕНКО Оксана Дмитрівна – кандидат економічних наук, доцент, провідний науковий співробітник відділу фінансово-кредитної та податкової політики ННЦ «Інститут аграрної економіки» (03127, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10, e-mail: oxanarad@ukr.net).

KOVAL Natalia – Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of Accounting and Taxation in the Sectors of the Economy, Vinnytsia National

Agrarian University (21008, Vinnytsia, 3 Soniachna Str., e-mail: Natkov@i.ua).

RADCHENKO Oksana – Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Leading Researcher of Financial, Credit and Tax Policy Department NSC "Institute of
Agrarian Economics (03127, Kyiv, str. Heroes of Defense 10, e-mail: oxanarad@ukr.net).

КОВАЛЬ Наталия Ивановна – кандидат экономических наук, доцент
кафедры учёта и налогообложения в отраслях экономики, Винницкий национальный
аграрный университет (21008, г. Винница, ул. Солнечная, 3, e-mail: Natkov@i.ua).

РАДЧЕНКО Оксана Дмитриевна – кандидат экономических наук, доцент,
ведущий научный сотрудник отдела финансово-кредитной и налоговой политики
ННЦ «Институт аграрной экономики» (03127, г. Киев, ул. Героев Обороны, 10, e-
mail: oxanarad@ukr.net).

